

Beneš, Pavel

[Borodina, M.A. Sovremennyj literaturnyj retoromanskij jazyk Švejcarii]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1971, vol. 20, iss. A19, pp. 262-264

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100742>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

of close correspondences between the phonemic inventories of such languages. If this conclusion can be substantiated in the analysis of other language pairs, Kučera's and Monroe's method could be utilized not only to measure the degree of phonological similarity but perhaps also as a discovery procedure in establishing the probability of genetic relationship between two languages. On the other hand, the results can also be interpreted as possibly pointing to a "Sprachbund" phenomenon. Czech and German, two languages which have been in geographic proximity and in close contact for centuries, manifest the greatest similarity in phonemic inventory of the three languages compared.

In the preceding, the syllable has been dealt with as a statistically independent event. Empirically it is obvious, however, that syllables are not independent events and that every language has some restrictions, absolute as well as probabilistic, as to which syllables may or may not follow each other. The quantitative determination of the extent of these constraints is even more complex than the investigation of phonological restrictions within syllables. Only some aspects of this problem are examined in Chapter 7. Results are reported and summarized in Tables 23 and 24 (p. 99) only for Russian but the authors suppose that rather similar types of constraint are operative in Czech and in German as well.

Lack of space prevents us from commenting upon all observations and suggestions presented in the monograph. Some of them may, perhaps, be found disputable. Of such let us mention here the fact that Kučera does not differentiate between the central and peripheral elements (e.g. cf. the Czech phonemes /o:/, /g/, /f/ being unduly placed in Table 1 on the same level as such elements which are indisputably central, as /a:/, /i:/, u:/ or /b/, /d/, /z/). Rather disputable is also Monroe's biphonemic interpretation of the German diphthongs. That, of course, does not detract from the value of the book. In reading it, one cannot but highly appreciate several years' research work on the part of the two authors, the profundity and care in preparing the suitable methods and the computer programs and the exactness with which they tackle all the problems. It is this which makes the bulk of the monograph a valuable source of information, highly stimulating and inspiring for any expert worker in the field. It is therefore hoped that more work with both Indoeuropean and non-Indoeuropean languages will extend the conclusions and thus corroborate Kučera's and Monroe's pioneering findings.

Jaroslava Pačesová

M. A. Borodina: Sovremennij literaturnij rektoromanskij jazyk Švejcarii. Izdatelstvo „NAUKA“, Leningrad 1969, 231 stran in 4°, za 1 r. 38 k.

K nejméně zkoumaným románským jazykům patří rétorománština, od r. 1938 čtvrtý zemský jazyk ve Švýcarsku. Doposud nemáme soustavné historické mluvnicе (srov. O. Ducháček, Bibliografické uvedení do románské jazykovědy II, Praha 1963²). Práce M. A. Borodinové, která vyšla jako publikace Akademie věd SSSR, podrobně zkoumá strukturu všech druhů slov, morfolgie i syntaxe dvou hlavních variant, rýnské a innské. Téměř pětinu knihy zabírají přílohy:

1. vydání úryvku leningradského rukopisu Pouti do Jerusalema od opata J. Bundiho z konce 16. stol. z knihovny T. Toblera, švýcarského lékaře, folkloristy a cestovatele,
2. úryvky z tří současných prosaiků s transkripcemi a poznámkami,
3. juxtaposice úryvku Moliérova Lakomce s italským a engadinským překladem,
4. 8 lidových písní s notami.

Zatímco se autorka více věnovala innské variantě, my se zajímáme spíše o rýnskou, a to proto, že už v roce 1672 bylo v Praze vytištěno v této variantě dílo Balzera Aliga Passiun de nies Segner, o jehož vydání se postaral jeho krajan, stavitel pražského baroka Gion de Capaul, a dále že do ní byli přeloženi Karaňátovi *Broučci*, kteří vyšli dvakrát v Plzni těsně před druhou světovou válkou.

Nejstarší literatura je náboženská, a proto je vhodné demonstrovat obě varianty na známém biblickém textu Mat. VI 9—13. První varianta je současná rýnská katolická, druhá, starší, je rovněž rýnská, ale evangelická, a třetí je současná evangelická. Srovnání obou rýnských variant podává jistou představu o vývoji za posledních sto let. Innská varianta se zřetelně odlišuje už právopisem a s podivem zjišťujeme zde typické německé vokály *ö* a *ü*, kdežto v rýnské vůbec neexistují.

I.

Bab nos, qual che ti eis en tschiel.
 Sogns vegni fatgs il tiu num,
 tiu reginavel vegni tier nus,
 tia veglia daventi sin tiara sco en tschiel.
 Nies paun de mintga di dai a nus oz
 e perduna a nus nos puccaus, sco nus perdunein a nos culpents
 e meina nus buc en empruament,
 sunder spendra nus dal mal.
 (Cecilia, cudisch de canzuns ed oraziuns. Glion 1959, p. 205.)

II.

Bab noss, il qual eis enten tschiel,
 sontg vegni fatg tiu num.
 Tiu reginavel vegni noutiers.
 Tia veglia daventi, sco enten tschiel, aschi er sin terra.
 Niess paun de minchadi dai á nus oz.
 A nus pardune noss puccaus, sco nus pardunein á noss culpents.
 A nus manar buc en empruament,
 mo nus spindre dil mal.
 (Il Niev Testament. Francfort al Main 1869.)

III.

Bap nos, tü chi est in tschêl!
 Fat sonch vegna teis num!
 Teis reginam vegna nanpro!
 Tia vögliä dvainta sco in tschêl, uschè eir sün terra!
 Nos pan d'iminchadi da a nus hoz!
 E pardunan'ns nos debits, sco cha eir nus pardunain a noss debitadors!
 E nun ans manar in provamaint,
 ma spendra'ns dal mal
 (La Soncha Scrittüra. Samedan 1953.)

V této ukázce chceme upozornit na dvě zvláštnosti rýnské varianty, a to současné čili prvé (nejsou tedy ve vydání z r. 1869). Za prvé jde o proslulé predikativní *s* singuláru: *sogns vegni fatgs il tiu num*. V přívlastku toto *s* není: *carstgaun cuntent* — spokojený člověk, ale il *carstgaun ei cuntents* — člověk je spokojen.

Druhá se týká spojky *sunder* v posledním verši: *sunder spendra nus dal mal*, která je přejata z němčiny. Přejímání slov z němčiny věnuje autorka velikou pozornost, protože jde o kontakt dvou nepřibuzných jazyků v téměř stálé, kontakt velmi úzký a trvajícím staletí. Zavádí nový termín *instrát* (vedle *substrátu*, *adstrátu* a *superstrátu*); *instrát* proniká do všech jazykových rovin, až do stylistiky a intonace. Za kuriositu pokládá přeměnu vlastního jména *Rhein* na obecně *rein*, řeka.

Úryvky ze současných autorů jsou transkribovány z gramofonových desek. Sama autorka upozorňuje na nedůslednosti v individuální výslovnosti příbuzných slov *avdontsa*, *afdots* (str. 203/204). Podobně bychom mohli uvést z těchto stránek *quei*, jednou vyslovené a přeepsané *kwaj*, podruhé *kwej s* otevřeným *e*. Ale přepis ukazuje další důležité jevy, o kterých se dosud v gramatikách nepojednává, např. o redukci nepřízvučného *a* (*cambrida* — *cəmbrida*, *aurasut* — *aurəzot*), o třech kvalitách souhlásky *l* a o konsonantické vazbě jako ve francouzštině (*ils uals* — *ilz wals*). Ale velikým problémem bude transkripce palatál, např. *ravgia* — *ravdža*, ale *Regina* — *redina*.

Už víme, že švýcarská rétorománština má dvě literární varianty, rýnskou a innskou. Každá z nich se však dělí na další tři varianty, pocházející z údobí tvoření literárního jazyka v 16. až 18. století. Ze všech nejrozšířenějších je rýnská *surselva* (48 %), nejstarší však innská horní *engadinština* (8,7 %). Obyvatelstva je kolem 50 tisíc a nářečí přes 20. V každé z šesti podskupin je tedy několik nářečí. Mají však tolik společných rysů, že se obyvatelstvo dorozumí a může se tedy mluvit o jednotném jazyce. Jako analogii dvou variant připomíná autorka *landsmaal* a *riksmaal* v Norsku, jazyk *Toskú* a *Geľú* v Albánii i jižní a severní větve holandsčiny. Obecně pak hovoří o národních jazycích, o variantách spisovných jazyků čili o regionálních spisovných jazycích a konstatuje, že protiklad *varianta* — *samostatný jazyk* nebyl vlastně dosud vyřešen.

Autorka se tedy zabývala jen západní větví rétorománštiny. Ale její areál je mnohem větší: táhne se od Bodamského jezera na jižním svahu Alp až k Benátkám a Terstu. V jižním Tyrolsku je to ladinština (12 tisíc obyvatelů) a v severovýchodní Itálii friulština (podle Friuli = Forum Iulii = Cividale), 340 tisíc obyvatelů. Podle hydrografických označení rýnská a innská větve mohli bychom tyrolskou nazvat adičskou a friulskou zase piavskou. Jako celek je tedy rétorománština spojovací cestou od švýcarské francouzštiny až k istroromunštině. Uvážíme-li nejstarší fázi tohoto jazyka, dostáváme se k alpské latině na mnohem širším území sahajícím až k Dunaji, kde byly římské provincie Raetia a Noricum. S touto alpskou latinou se dostávali do styku západní Slované, odtud začínali přejímat římskou kulturu. Pozoruhodným svědectvím je přejeté slovo škola, které má dosud tutéž zvukovou podobu v rýnské variantě.

Konečně pak autorka vyzdvihuje některé jevy, jež má rétorománština společné s východní Románi, např. v pronominálním systému plurálové illi dalo kromě els také ei jako v rumunštině. Ale v tomto marginálním jazyce s mnohými archaismy se dají najít různé korespondence snad s každým románským jazykem. Se španělštinou má společnou sonorizaci intervokálních souhlásek: sanadad zdraví, medegar léčiti medischina (medižina); s portugalštinou palatalisaci s: scola, steila hvězda, translazium; s francouzštinou používání neurčitěho zájmena in (z lat unus) v tčehze funkcích jako „on“; s italštinou tvoření pasíva pomocí slovesa vegnir; po lexikální stránce má s rumunštinou společné adjektivum alb-alv, zatímco jinde se ujal germ. blank. Zdá se, že pro vývoj románských jazyků bude ještě rétorománština zdrojem nových poznatků.

Nyní jsme v údobí renesance studia tohoto jazyka. I autorka zdůrazňuje, že se nyní vydávají poprvé slovníky a mluvnice, vycházejí periodické publikace, množí se překlady obojím směrem, rétorománštiny se píše vědecká díla. Zde je tuším na místě zmínit se o třech centrech Ústavu rétorománštiny (Institut de studis retoromans), která řídí tři bratři:

1. vydavatelství časopisu Revista Romontscha, Cuera (Chur, hl. město východního kantonu), prof. dr. Alfons Maissen,

2. kursy rétorománštiny, Benefeci Rumein, prof. dr. Flurin Maissen

3. letní kursy rétorománštiny, literatury a folkloru, University of North Carolina, Chapel Hill, USA, prof. dr. Augustin Maissen.

Rétorománi byli bez politického a ekonomického centra, a přece jejich jazyk nezahynul. Opakují krásná autorčina slova: My, lingvisté, máme být vděční rétorománštině, že zachránil a uchoval tento jazyk, který je v nejvyšší míře zajímavý sám o sobě, pro obecné otázky romanistiky a vůbec pro jazykovědu.“ Je též vhodné poděkovat autorce za dílo, jež nemá obdoby ani v sovětské ani v jiné zahraniční literatuře. Grand engraziament a vus, signura Melitina Alexandrova.

Pavel Beneš

M. Bagoňová-Šidlová: Rumunsko-slovenský a slovensko-rumunský vreckový slovník Slovenské pedagogické nakladatelstvo, Bratislava 1970, 1015 stran in 8°, za 32,50 Kčs.

Bratislavský dívčí tým (další tři spoluautorky jsou připomenuty v úvodě), vyučený u prof. dr. Jindry Flajšhansové-Huškové, připravil už před deseti lety za poměrně krátkou dobu na 10 400 hesel rumunsko-slovenské části a v dalších dvou letech přes 11 500 hesel slovensko-rumunské části, takže práce byla připravena už r. 1963. Než se dostala do tisku, recenzoval ji navíc bukurešťský slovakista prof. dr. Pandle Olteanu. Ostatně prvním recendentem byl další Rumun, Sorin Stati.

Autorka sama říká, že omezený rozsah si vynutil přísný výběr slov, a tak se tu nevyskytují knižní termíny, v jakých si někdy libují starší autoři slovníků. Naopak, jsou tu praktické svěží konverzační výrazy, zřejmě ohlas stipendijního pobytu v Rumunsku, což je nejméně zajímavé v připojené konverzaci (od str. 989 do konce). Je zde i dosti výrazů technického rázu, ačkoliv, jak se domnívám, autorka nevyužila slovníku Jaroslava Kudrnovského (Rumunsko-český a česko-rumunský technický slovník, Praha 1962, 802 strany).

V řeči s pohyblivým přízvukem se vždy dělávají chyby. Vloudily se i do tohoto slovníku a některé z nich připadají na účet sazeče. Je to zcela pochopitelné při setkání několika diakritických znaků pod literami (přízvuk je označován tečkou pod příslušnou samohláskou, ale Rumuni užívají čárky nad samohláskou). Platí to asi o případech, kdy v obou částech slovníku je tvar správný, ale v konverzaci chybný (adjektivum cenušiu na str. 996). Jinak je tomu u slova cavalerie (927 resp. 63): paroxytonon je rytřřstvo, proparoxytonon jezdeckto. Tvar aveři, oxytonon, se v záporu mění na paroxytonon: n-aveři (991). V první části doagá je správně „dužina, dýha“, v hláskosloví (929) chybně „obruč“. Na vrub korektora patří comtdant (79) a invătoare (931).